

Filozofija smeti

12 tez

1) *Pri opredeljevanju pojma dobro življenje danes upoštevamo predusem človekovo sožitje z naravo.*

Antični pojem dobrega življenja je bil usmerjen v *socialno skupnost*. Človek kot zoon politikon, kot družbeno bitje, je svojo pravo naravo lahko razvil šele v družbi. Življenja v polisu se je udeleževal kot svobodni prebivalec mestne države. Sodeloval je v demokratičnih govorih in pri odločanju. Moderna družba pa ni bila več usmerjena v avtarkijo in samozadostnost, temveč v *bogastvo in ekspanzijo*. Kot *homo faber* ali *homo oeconomicus* je človek proizvajal blago. Njegove predstave o dobrem življenju so temeljile na potrošništvu oz. na kopičenju bogastva, ki je predstavljalo potencialno potrošništvo. Sedaj pa se pojem dobrega življenja opredeljuje glede na *sožitje z naravo*. Ker je človek del narave, se vsako nasilje proti zunanji naravi obrne v nasilje proti človeški naravi sami. Zdi se, da lahko dostojno živimo le v naravi, ki je ne degradiramo na raven golega sredstva, temveč jo priznamo zaradi nje same.

2) *Smeti so simptom motenih odnosov med človekom in naravo in s tem tudi simptomi spodletelega življenja.*

Maloštevilno prebivalstvo, prednostna vloga kmetijstva, idilične oblike obrti in trgovanja so v antičnih časih omogočali, da smeti niso povzročale težav. Ekspotencialna rast prebivalstva, industrijska revolucija in mednarodna trgovina pa so povzročile, da so smeti v moderni dobi postale dejstvo, ki ga ni mogoče spregledati. Toda dozdevalo se je, da je narava na voljo v neomejenih razsežnostih, ki ne zagotavljajo le dobave vode, zraka, energije, rudnin itd., temveč tudi prostor za odlaganje umazanije in odpadkov. Šele sedaj se smeti pojavljajo kot simptom *motenih odnosov* med človekom in naravo in s tem kot simptom *spodletelega življenja*. Nespremenjeni industrijski sistem, ki se neovirano razrašča, boleče nasprotuje predstavam o dostojnem človeškem življenju.

3) *Smeti ogrožajo ekološko ravnovesje in s tem življenje, zato so zadobile univerzalni pomen.*

Smeti so zaradi svoje univerzalnosti postale simptom spodletelega življenja. Smeti niso več tisto, kar vržemo v koš in kar potem odpeljajo smetarji ter odstranijo na način, ki dovoljuje tabuizacijo. Prvič, smeti so *navzoče pousod*: v zraku, vodi, zemlji; v obliki saj, strupenih snovi,

žarčenja itn. Naša čutila morajo neprestano sprejemati in obdelovati dražljaje (smrad, hrup, kožne dražljaje, strupe v hrani), ki prihajajo iz onesnaženega okolja. Drugič, odpadki povzročajo *bolezni* (alergije, rak na žlezi ščitnici, kožne bolezni), *izumiranje* mikroorganizmov, rastlin in živali. Le znanost, ki presega preproste kavzalne povezave in naravo razume v celostnih povezavah in prepletenosti, lahko zapopade, do kakšne mere lahko odpadki motijo celotno ekološko ravnovesje in ogrožajo obstoj življenja.

4) *Smeti so končna točka v izmenjavni snovi med človekom in naravo, so nekaj mrtvega, ki pa hkrati razvija uničujočo aktivnost.*

Človeško življenje temelji na izmenjavni snovi z naravo, to izmenjavo pa omogoča delo. Dokler človek diha, je, pije itn., le da bi zadovoljil svoje preproste, telesne potrebe, ostaja vpet v ekološke *krogotoke*. Pri tem sicer nastajajo odpadki (ostanki, umazana voda, blato itn.), ne pa smeti v pravem pomenu besede. Čim pa človek svoje potrebe razširi in izpili, prične prelamljati krogotoke snovi. To ne postane očitno kar takoj, ampak šele z razvojem proizvodnje. Na eni strani človek naravi odvzema stvari (rudnine, energijo itn.), ki jih narava ne more reproducirati ali pa vsaj ne tako hitro, kot ji jih človek odvzema. Po drugi strani pa človek naravi vrača stvari (iztrošene rudnine, kemične in jedrske odpadke), ki jih le-ta ne more uvesti nazaj v svoje presnovne cikle ali pa vsaj ne tako hitro, kot ji človek to nalaga. Smeti so torej *končna točka linearnega procesa*. So končna točka procesa, v katerem narava izgublja zmožnosti, da bi vstopila v krogotok izmenjave snovi s človekom ter spočenjala in ohranjala življenje. Smeti so potemtakem nekaj (za pregledne, človeške časovne razsežnosti) *dokončnega, absolutnega in mrtvega*, so snov, ki je izgubila vse produktivne možnosti. Hkrati pa so smeti tudi začetek. So nekaj mrtvega, kar razvija izredno *uničujočo aktivnost*, nekaj, kar asimilira živo in ga potegne v vrtnec propada.

5) *Industrijska proizvodnja je proizvodnja smeti (ki poteka posredno preko proizvodnje uporabnih proizvodov).*

Zelo razširjeno je mnenje, da so odpadki le akcidentalije proizvodnje in potrošnje, da nastajajo po naključju, nehote, zaradi površnosti in nepazljivosti in bi se jim lahko izognili, če bi skrbneje načrtovali, poskrbeli za gospodarnejšo embalažo ali pa se povsem odpovedali razkošni embalaži. Potemtakem naj bi industrijska proizvodnja prinašala 1) hotene uporabne proizvode in 2) nehotene stranske proizvode (kot so izpušni plini, odplake, iztrošeni stroji). Dejstvo pa je, da so smeti bistveni in substancialni del industrijske proizvodnje oziroma da bi industrijsko proizvodnjo lahko definirali prav kot spreminjanje narave v smeti. Razlikovali bi lahko tri oblike smeti:

- prvič: odpadke, ki nastanejo kot nehoteni stranski proizvod pri proizvodnji uporabnih predmetov (npr. izguba energije);
- drugič: odpadke, ki jih tvorijo industrijski proizvodi, ki jih na trgu ni bilo mogoče prodati;
- tretjič: odpadke, ki jih tvorijo sami industrijski proizvodi, potem ko jim poteče rok uporabnosti.

Uporabni proizvodi so torej potencialni odpadki. Samo vprašanje časa je, kdaj se bodo iz enega spremenili v drugo, pri čemer slaba kakovost, spremenljiva moda, tehnične inovacije itn. prispevajo k temu, da rok uporabnosti postaja vedno krajši in da se to spreminjanje odvija pospešeno. Precej realistično zveni šala proizvajalca smuči: "Proizvodnja para smuči traja le še eno uro, najboljše pri tem pa je, da so smuči tehnično zastarele, čim so izdelane."

6) *Uporaba energije proizvaja odpadek v obliki toplote, ki segreva zemeljsko atmosfero.*

Enačenje industrijske proizvodnje s proizvodnjo odpadkov (uporabni proizvodi so posredna, vmesna stopnja) potrjuje tudi uporaba oziroma izguba energije. Vsaka proizvodnja temelji na izgubi in s tem na *disipaciji energije*. "Disipacija" pomeni, da se energija, ki je vezana v premoğu, olju, elektriki, gibanju itn., spreminja v prosto, "potujočo" energijo (t.i. toploto nizkih temperatur). Prvič: v zaprtih sistemih teče energija vedno le v *to* smer, z višje na nižjo raven. Drugič, disipirana energija ni več na voljo, to pomeni, da je ni več mogoče spremeniti v uporabno energijo. Po drugem zakonu termodinamike (oz. z njegovim prenosom na področje

ekonomije, kot ga je prvi storil *Nicolas Georgescu-Roegen*) bi lahko smeti na splošno definirali kot disipacijo energije v smislu entropije ali kot prehod iz reda v kaos. Segrevanje zemeljske atmosfere kot energetski odpadke je torej druga končna točka linearnega razvoja odnosov med človekom in naravo. Dosedanji napredek entropije, ki je "temeljni zakon o propadanju", srečujemo v obliki naraščajočega segrevanja zemeljske atmosfere in kopičenja snovnih ostankov industrijske proizvodnje.

7) *Preimenovanje smeti v "uporabne odpadke" je ideologija v interesu neprekinjenega, naivnega potrošniškega načina življenja.*

Preimenovanje smeti v "uporabne odpadke" in smetarjev v "zbiralce uporabnih odpadkov" ni le efemizem. V njem se skriva tudi ideologija, ko iz resničnega drobca nastaja absolutna celota. Drži, da ni vse, kar vržemo v stran, zato tudi že smet. Med tem se najde marsikaj (npr. star papir, staro železo, odplake, odpadni gradbeni materiali), kar še ima uporabno vrednost, kar še lahko recikliramo in kot "sekundarno surovino" uvedemo nazaj v proizvodni postopek. Napačna pa je domneva, ki jo predpostavlja takšno preimenovanje, namreč, da bi lepega dne bilo mogoče celotno proizvodnjo organizirati v ciklih. Takšne predstave prestrašenim potrošnikom omogočajo, da se znebijo slabe vesti in se prepustijo stari naivnosti. Reciklaža zgolj upočasnjuje spreminjanje narave v smeti, ne pomeni pa prekinitve tega linearnega procesa.

Ta hip mnogi proizvajalci avtomobilov v reklamah razglašajo, da je njihove proizvode mogoče reciklirati. V nekem oglasu lahko preberemo: "Novi saab. Teža: 1410 kg. Od tega lahko recikliramo kar 1269 kg." Nikjer podatka, kaj se zgodi s preostalimi 141 kg; nikjer podatka, kolikokrat je mogoče ponoviti postopek recikliranja in kolikšna je pri tem izguba kakovosti; nikjer podatka, koliko izpušnih plinov bo avto v svojem življenju izdihnil; pa tudi podatka, koliko smeti je nastalo že med samo proizvodnjo, ne najdemo nikjer.

8) *Meja med odpadki in smetmi ima zgodovinsko razsežnost.*

Odvoz smeti, ki je po tradiciji naloga občin, v vedno večji meri prevzemajo privatna

podjetja. To nas opozarja na dejstvo, da ni jasne *meje med odpadki in smetmi*, torej med tem, kar še vsebuje snovi, ki jih je mogoče reciklirati, in tistim, kar takšnih snovi ne vsebuje več. Pri tem ne gre le za vprašanje snovi, temveč predvsem za vprašanje profita. Smeti pravzaprav ne moremo preprosto definirati kot tisto, kar nima nobene uporabne vrednosti več, temveč kot tisto, kar se ne splača več reciklirati, ker ob potrebnem vložku kapitala, tehnike in energije ne obeta zadostnega ekonomskega dobička. S tem pojem smeti zadobi tudi *zgodovinsko razsežnost*. Morda bomo nekoč z uporabo cenejše (npr. sončne) energije to mejo lahko premaknili, prav gotovo pa je ne bomo mogli odpraviti.

9) *Vsakršno odstranjevanje smeti je končno skladiščenje. Napredek je mogoč le na področju prostorske koncentracije.*

Obstoj čistilnih naprav in filtrirnih sistemov, novih zažigalnih tehnik in biogenetskih razgrajevalnih postopkov itn. zamegljuje dejstvo, da navsezadnje obstaja le en način odstranjevanja smeti, namreč *končno skladiščenje*. Na deponiji se na koncu zbere vse, kar nima nobene ekonomske ali uporabne vrednosti več. Napredek pri odstranjevanju smeti je mogoče doseči le tako, da smeti *prostorsko koncentriramo*, jih npr. ne razpihavamo v zrak, temveč jih ujameмо s filtri ali zgostimo s sežigom. Smetem se na ta način sicer ne izognemo, a vsaj vemo, kje so, in na ta način jih lažje nadziramo. Toda: za večino in predvsem za najbolj ogrožajoče oblike smeti (izpušne pline, ogljikov dioksid, toploto nizkih temperatur itn.) do danes še ne obstajajo načini prostorske koncentracije. Negotovo je, če bo takšne postopke sploh kdaj mogoče tehnično izvesti.

10) *Trenutne diskusije o problemih s smetmi predpostavljajo ekonomsko rast. Okvirni družbeni pogoji za proizvajanje smeti ostajajo nedotakljivi.*

Udeleženci aktualnih diskusij problem smeti obravnavajo predvsem s treh vidikov. Z ekonomskega vidika: kako naj s podražitvami preprečimo nastajanje smeti, ali pa, kako naj finančno uredimo odstranjevanje smeti. S tehničnega vidika: kako naj "logistično" ali na

tehnično učinkovitejši način odstranjujemo smeti. S pravnega vidika: kako naj definiramo odgovornost in kako naj jo porazdelimo med udeležence na trgu. Okvirni družbeni pogoji, ki določajo ekonomsko rast, pri tem ohranjajo nedotakljivi status dejanskih in nujnih predpostavk. Preprosta soodvisnost ekonomske rasti in kopičenja smeti v teh diskusijah ni priznana za teoretski in praktični izziv, pač pa je takšen izziv iskanje načinov, kako bi zagotovili ekonomsko rast takšno, kot je, in hkrati čim boljše preprečevali kopičenje smeti. Toda to kopičenje bo naraščalo tako, kot narašča onesnaženje ozračja: katalizatorji sicer zmanjšujejo strupene izpuhe pri posameznih avtomobilih, medtem pa se število avtomobilov na cestah stopnjuje. Vsako zmanjševanje smetenja pri proizvodnji posameznih artiklov izgublja pomen zaradi vedno večjega obsega proizvodnje v procesu ekonomske rasti. Tako se bodo smetišča še naprej širila, človekov življenjski prostor pa se bo krčil.

11) Ekološko tržno gospodarstvo temelji na protislovju, saj država pobira davke iz rasti kapitalizma, ki proizvajajo smeti, višina pobranih davkov pa določa obseg ekološke regulacije in s tem tudi obseg preprečevanja proizvodnje in odstranjevanja smeti.

Ekološko tržno gospodarstvo poskuša s pomočjo države uravnati gospodarske procese. Z uvajanjem *ekoloških davkov* na potrošnjo energije in emisijo ogljikovega dioksida, kar med drugimi zagovarja tudi Al Gore, ter s *subvencioniranjem* nadomestnih snovi ali nadomestnih tehnologij naj bi kapitalistična rast postala znosna (tako kot naj bi *socialno tržno gospodarstvo* omogočalo, da bi kapitalistična rast postala *socialno* znosna). Država zbira davke ravno iz tiste rasti, ki jo namerava uravnati; višina zbranih davkov pa določa obseg regulativnih ukrepov. Rast (s porastom proizvodnje smeti) kot ekonomski cilj hkrati spodbuja in zavira uresničevanje ekoloških ciljev (preprečevanje smeti, recikliranje smeti). Oba cilja lahko potemtakem uresničujemo le hkrati, čeprav se vzajemno izključujeta. Medtem ko ob pospešeni rasti poskušamo (vsaj deloma) popraviti "stare grehe" dosedanje rasti, se nove smeti kopičijo in bohotijo v samostojnem življenju, ki ga naravoslovci sploh še niso raziskali.

12) Dobrega življenja ne moremo uresničiti niti na obstoječih temeljih osamosvojenе ekonomske rasti niti s ponovno vključitvijo človeka v "kozmične krogotoke". Potrebujemo nove oblike družbene organizacije.

V družbi trenutno prevladuje nekakšen smetarski pragmatizem. V liberalni demokraciji dobro življenje temelji na svobodnem potrošništvu, ki ga omogoča ekonomska rast. Ta je nedotakljiva; ekološko tržno gospodarstvo poskuša zgolj upočasniti in zavlačevati uničenje, ki ga povzroča ekonomska rast. Kot alternativa se je razvila nekakšna metafizika smeti, ki dobro življenje definira kot reintegracijo človeka v naravne, "kozmične krogotoke". Zaradi odgovornosti za svet in za bodoče rodove naj bi pragmatično hierarhijo, ki vključuje preprečevanje, recikliranje in odstranjevanje smeti, nadomestili izključno le s preprečevanjem smetenja. Pri tem ne manjka namigov, da je ta cilj treba uresničevati tudi s prisilo in omejevanjem liberalnih svoboščin. – Kdor se želi izogniti omejenim pragmatičnim oz. metafizičnim skrajnostim, t.j. svobodi brez odgovornosti oziroma neposredni odgovornosti, mora ukrepati. Če priznavamo, da je obstoječa oblika gospodarske rasti vzrok za naraščanje količine smeti, se nam (hipotetično) odpirata dve poti. Prva možnost je, da predstavimo, kakšna bi bila kvalitativno drugačna rast, ki ne bi proizvajala smrtno nevarnih smeti. Druga možnost pa je, da pokažemo, kako bi dinamične družbe lahko spremenili v stacionarne, rastoče ekonomije pa v upadajoče – oziroma kako bi takšno spremembo lahko izvedli brez socialnih uporov in političnega diktata.

Prevedla Špela Košnik Virant

Wolfgang Habermeyer, magister, doktorand etnologije, München.

Konrad Lotter, doktor filozofije, predavatelj na Inštitutu za splošno in primerjalno književnost Univerze v Münchnu.

Besedilo je prevod razprave "Philosophie des Mühls – 12 Thesen", iz münchenskega časopisa za filozofijo Widerspruch, letnik. 14. (1994), zv. 25, str. 11-16.